

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2018

Opravte kultúru, nie trhy.

Akademická esej na tému:

Či slobodné trhy v súčasnosti nezohrávajú príliš veľkú rolu – na úkor férovosti?

Opravte kultúru, nie trhy.

Úvod

Aj dejiny ekonomických teórií sú poznačené zápasom niektorých protichodných ideí. Pre novodobé dejiny Slovenska je osobitne dôležitý zápas dvoch ekonomicko-politických ideí, ktoré pre jednoduchosť možno označiť ako zápas: kapitalizmus vs. socializmus. Ten prvý hovorí, že treba nechať čo najviac slobody aktérom spoločenskej výmeny, pretože len slobodný trhový mechanizmus dokáže zabezpečiť z dlhodobého hľadiska skutočne najefektívnejšiu alokáciu zdrojov. Medzi jeho predstaviteľov možno zahrnúť velikánov klasického ekonomického prúdu ako Adam Smith, David Ricardo, či Thomas Robert Malthus, prípadne neskorších predstaviteľov ako Friedrich Hayek či Milton Friedman. Socialistické ideológie založené na myšlienkach Rousseau (súkromné vlastníctvo je zdrojom zla) a Marxa (vlastnenie kapitálu je zdrojom vykorisťovania proletariátu buržoáziou)¹, boli v ekonomickej oblasti odkázané na centralistické tendencie a posilňovanie štátnych regulácií nekonečných druhov. Ten druhý získal po druhej svetovej vojne na štyri dekády vládu nad územím súčasného Slovenska a miestni komunisti sa aj tu pokúsili zrealizovať Leninov sen o dokonalej spoločnosti – kde niet neférovosti.

Sny ktoré zlyhali

Dnes už vieme, že Leninov socio-ekonomický experiment zlyhal. Jeho plán bol riadiť štát ako jednu veľkú továreň², a ten plán aj uskutočnil. Žiaľ, prinieslo to ľuďstvu doteraz najväčšiu lekciu o tom ako ekonomiky riadené „*vlastným záujmom*“ Adam Smitha³, z dlhodobého hľadiska prevalcovali centrálné plánované ekonomiky. Aj Slovensko dostalo takúto tvrdú lekciu. Trpkou cenou za ňu sú nie len roky bolestivého vysporadúvania sa s transformáciou plánovanej ekonomiky na trhovú, ale aj neustále učenie sa našej novodobej spoločnosti, že s veľkou slobodou prichádza aj veľká zodpovednosť. Z tohto pohľadu je môj názor na všetky nedôverčivé pohľady smerom k trhovému mechanizmu ako aj téza tejto eseje jasná: **Nie, trhové princípy organizovania spoločnosti nie sú tým, čo spôsobuje neférovosť, ale sú to najmä hodnoty, ktoré navigujú konanie jednotlivcov. A ak sa neférovosť objaví, nie je dobrým riešením**

---

¹ LEIGHTON, W. A. - LOPEZ, E. J. 2012. Madmen, intellectuals, and academic scribblers: the economic engine of political change. Stanford University Press, 2012. s. 38 a 43.

² LEIGHTON, W. A. - LOPEZ, E. J. 2012. Madmen, intellectuals, and academic scribblers: the economic engine of political change. Stanford University Press, 2012.

³ SMITH, A. 1776. Bohatstvo národov: Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov (Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations).

zvyšovanie regulácie. Je potrebné skôr aktívne propagovať pozitívne hodnoty, ktorými sa riadia jednotlivci vo svojom vnútri.

Ľudská prirodzenosť, trh a kultúra

Kľúčová otázka tkvie v základnom filozofickom chápaní ľudskej prirodzenosti a princípov, ktoré riadia správanie jednotlivcov v rámci spoločnosti. Ja sa prikláňam k Augustiniánskemu pohľadu na ľudskú prirodzenosť – prirodzenosť, ktorá je zrodená z rebélie tela proti mysli⁴. Táto rebélia by mohla prepuknúť do Hobbesovho *homo homini lupus* prirodzeného stavu⁵, keby nebola skrotená. Našťastie je však krotená už tisícročia – prostredníctvom etických hodnôt a vzorov správania, ktoré sa vyvinuli v našej kultúre. Tento vývoj podľa môjho názoru umožnil formovanie ľudskej spoločnosti a kultúry do takého momentu, že veľdielo Adama Smitha v sociálnej a kultúrnej oblasti mohlo byť postavené na chápaní ľudskej prirodzenosti ako „súčasne zameranej na seba a na druhých“⁶ tak, ako to uvádza držiteľ „Nobelovej ceny za ekonómiu“⁷ Vernon L. Smith. Toto tvrdenie je postavené na interpretácii diela Adama Smitha ako celku. Teda na základe myšlienok oboch jeho kľúčových zväzkov - Bohatstvo národov (1776) a Teória mravných citov (1759) - ktoré sa vzájomne dopĺňajú.

V diele Bohatstvo národov Adam Smith ilustruje princíp „vlastného záujmu“ nasledovne: „*Dôvodom toho, že očakávame našu večeru, nie je dobrá vôľa mäsiara, pivovarníka alebo pekára, ale to, že dbajú na svoje vlastné záujmy. Nežiadame preto od nich ich ľudskosť, ale ich sebeckosť a nikdy im nehovoríme o svojich potrebách, ale o ich výhodách.*“⁸

V diele Teória mravných citov však dopĺňa tento „sebecký“ obraz o človeku nasledovne: „*Akokoľvek môže byť človek považovaný za sebeckého, zjavne existujú v jeho povahe určité princípy, ktoré ho motivujú napomáhať ku šťastiu druhým, hoci z toho nič nemá, okrem potešenia, že vidí ich šťastie.*“⁹

Podľa môjho názoru je zrejmé, že Adam Smith takto identifikuje dva kľúčové zdroje motivácií každej racionálne a emocionálne vyzretej ľudskej bytosti. Ich súčasným pôsobením ľudská spoločnosť ekonomicky a sociálne prekvitá. Prvý pilier takéhoto prekvitania je už veľmi dobre známy „vlastný záujem“, ktorý má za následok ekonomickú efektivitu a z nej plynúcu prosperitu jednotlivcov a celej spoločnosti. Je však zaujímavé sledovať, že ani pre Adam Smitha nie je jednoduché pomenovať

---

⁴ Sv. AUGUSTÍN. 1470. *Boží štát*. Kniha 13, Kapitola 13: „From this moment on, then the flesh began to lust against the spirit. With this rebellion we are born.“

⁵ HOBBS T. 1651. *De Cive*.

⁶ SMITH V. L. *The Two Faces of Adam Smith*, In: Southern Economic Journal [online]. 1998. [cit. 2018-18-11]. s. 2. Dostupné na internete: <http://faculty.cbpp.uaa.alaska.edu/elhowe/ECON_F03/smith_97b.pdf>.

⁷ Presnejšie: Cena Švédskej národnej banky za rozvoj economickej vedy na pamiatku Alfreda Nobela.

⁸ SMITH, A. 1776. *Bohatstvo národov: Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov* (Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations). s. 19.

⁹ SMITH, A. 1759. *Teória mravných citov* (The Theory of Moral Sentiments). s. 9.

všeobecný princíp, ktorý je druhým pilierom. Nazýva ho „*fellow-feeling*“¹⁰ resp. „*pocit spolupatričnosti*“ pričom tento pojem zahŕňa pozitívne (napr. radosť) aj negatívne (napr. smútok) zdieľanie emócií našich blízkych. Toto sú „nesebecké“ pocity, pretože môžu motivovať ľudské konanie (napr. nezištná pomoc, venovanie času a peňazí atď.) bez ohľadu na to, či prinesú zisk nejakej ekonomickej protihodnoty. Ak by som však mal zovšeobecniť tento pojem ja, nazval by som ho bez akejkoľvek patetickosti jednoducho – láska.

Dnes sa nám takéto zmyšľanie môže zdať celkom samozrejmosťou. No už samotný fakt, že ľudská spoločnosť západnej civilizácie svojím vývojom dospela do štádia, kedy Adam Smith mohol v 18. storočí uvažovať v týchto intenciách, je dôkazom, že spoločenský vývoj od čias Chammurapiho zákonníka „*oko za oko, zub za zub*“ – tiež v 18. storočí, ale pred Kristom - prešiel obrovským vývojom. A to aj vďaka postupnému vytváraniu inštitúcií a kultúry, ktoré podporujú pozitívne a tlmia negatívne ľudské motivácie.

Na základe pozorovania takéhoto historického a kultúrneho vývoja, ako aj vďaka nedávnej skúsenosti komunistických režimov v Európe možno usúdiť, že trhové princípy v organizovaní spoločnosti jednoznačne prispievajú k prekvitaniu západných spoločností a mali by byť neustále implementované a uplatňované. Vo verejnej sfére je v súčasnosti táto potreba ešte naliehavejšia ako v súkromnej.

Dnes už snáď ani neexistuje relevantná geopolitická sila, ktorá by neuznávala trh. Ved' ešte aj komunistická Čína využíva trhové hospodárstvo, ktoré patrí medzi tie „tvrdšie“ verzie. Žiaľ, aj napriek tomuto vývoju možno ešte stále pozorovať najrôznejšie druhy sociálnych nerovností, ktoré prirodzene vyvolávajú silné pocity spolupatričnosti. Tieto pocity u niektorých, najmä socialistických ekonómov navodzujú dojem, že trhový mechanizmus v mnohých oblastiach zlyháva a spôsobuje sociálnu nerovnosť či neférovosť.

Príklady neférovosti

Jedným príkladom takejto neférovosti je oblasť nerovnosti príjmov, ktorej sa v súčasnosti venuje Thomas Piketty. Je to francúzsky ekonóm, ktorého predstava férovosti v súkromnom sektore sa točí okolo problému príjmových nerovností v globálnom meradle. Riešením tohto problému má byť podľa Pikettyho „*globálna daň z bohatstva kombinovaná s vyšším zdanením najväčších príjmov*“.¹¹ V zmysle ekonomického uvažovania Adama Smitha sa preto pýtam: Prečo odňať bohatým slobodu praktizovať

---

¹⁰ Porov. SMITH, A. 1759. *Teória mravných citov*. kapitola 1: „Our joy for the deliverance of those heroes of tragedy or romance who interest us, is as sincere as our grief for their distress, and our fellow-feeling with their misery is not more real than that with their happiness. ... Pity and compassion are words appropriated to signify our fellow-feeling with the sorrow of others. Sympathy, though its meaning was, perhaps, originally the same, may now, however, without much impropriety, be made use of to denote our fellow-feeling with any passion whatever.“

¹¹ CASSIDY J.: *Forces of Divergence*. In: Newyorker [online]. 2014. [cit. 2018-18-11]. Dostupné na internete: <<https://www.newyorker.com/magazine/2014/03/31/forces-of-divergence>>.

mravné city zamerané na druhých a namiesto toho uvaliť viac daní a prerozdeľovanie príjmov? Prečo vyrovnávať nerovnosti na výstupe a nie pracovať viac na podporovaní inštitúcií, ktoré regulujú správanie na vstupe? Tento prístup je dnes veľmi rozšírený medzi ľavicovými politikmi a aktivistami – vychádza primárne z pocitov spolupatričnosti, vzniká na pozadí ideologických paradigiem a jeho terčom i zbraňou sú pocity. Žiaľ, aj racionálna diskusia v tejto oblasti sa často schýľuje k emocionálnym argumentom a preto je výzvou pre klasicky orientovaných ekonómov aby sa snažili zvracať takéto súboje späť do ringu racionálnych argumentov.

Ďalším príkladom neférovosti - v podmienkach Slovenskej republiky omnoho citeľnejší - sú dopady svetovej finančnej krízy (2005) a následnej hospodárskej krízy od roku 2008. Myšlienky spoliehania sa na trhové mechanizmy boli v post-komunistických krajinách akou je Slovensko naštrbené práve hospodárskymi dôsledkami a recesiou prameniaca z týchto udalostí. Slovensko je malá otvorená a prevažne exportne orientovaná ekonomika, ktorá veľmi utrpela v dôsledku poklesu dopytu v krajinách najviac postihnutých krízou (krajinu EU ako Nemecko, Francúzsko atď.) takmer na celú jednu dekádu. Okamžite po vypuknutí krízy zaznievali hlasy, ktoré volali po silnejšej štátnej regulácii súkromných finančných subjektov, pričom mnohí zabúdali, že to boli práve štátne regulácie (politika „Dom pre každého Američana“¹²) a vládou podporované inštitúcie (Fannie Mae, Freddie Mac), ktoré narušili rovnováhu hypotekárneho trhu a otvorili tak priestor pre špekulatívne a rizikové obchody. A ďalej to bolo tak, ako hovorí jedna naša múdra ľudová slovesnosť: „Príležitosť robí zlodeja.“ Po vzniknutej príležitosti nasledovala morálna kríza malých jednotlivcov kombinovaná s morálnym hazardom veľkých „Too Big to Fail“ bankových spoločností. Priznávam, v stávke je omnoho viac ako len nerovnosť príjmov, ak chamtivosť jednotlivcov a skupín prinesie veľkú krízu. Ale treba veľmi silno zdôrazniť aj to, že tí, ktorí vznik krízy pripisujú zlyhaniu trhového mechanizmu rozmýšľajú veľmi povrchno. A ak si myslia, že uvalenie ďalších štátnych regulácií to vyrieši, sú naivní.

Riešenie

Vlády by mali v duchu myšlienok Adama Smitha namiesto zvyšovania regulácie radšej pomáhať vytvoriť podmienky na to, aby inštitúcie, ktoré tvoria kultúru a posilňujú hodnoty zakorenené v pocitoch spolupatričnosti a lásky (ako napr. rodina, náboženstvo, vzdelanie, umenie atď.), mohli fungovať čo najlepšie. Výsledkom bude kultúra, v ktorej sú pozitívne *morálne city jednotlivcov zamerané na seba aj na druhých* súčasne podporované a zveľaďované, čím sa prirodzene obmedzí priestor na „neférové“

---

¹² Šulek Peter: Vplyv krízy na zmeny v úverovej politike komerčných bánk, Ekonomická univerzita v Bratislave - Diplomová práca, 2011, s. 49: „V roku 1977 bol v USA za vlády prezidenta Cartera prijatý Community reinvestment act (CRA), ktorý v záujme rozvoja nútil vládou podporované agentúry (Fannie Mae, Ginnie Mae, Freddie Mac) poskytovať úvery v určitých chudobných mestských častiach. Neskôr, v roku 1995 naň nadviazala vláda prezidenta Clintona, pričom vyvíjala na Fannie Mae a Freddie Mac tlak, aby poskytovali hypotekárne úvery nízko a stredne príjmovým skupinám obyvateľstva. Táto vládna politika, známa pod triviálnym názvom „dom pre každého Američana“ naštartovala trend poskytovania Subprime a Alt-A rizikových úverov a zároveň viedla k emisii riskantnejších Mortgage Backed Securities.“

výstupy aktérov najrôznorodjších trhov. Netreba si však utopicky myslieť, že nastane raj na zemi a všetko bude dokonale fér. Nebude. Ale určite bude spoločnosť viac prosperovať, ako sme tomu boli svedkami v krajinách, kde vládol komunizmus so svojim centrálnym plánovaním a jediným správnym hodnotovým rebríčkom.

Záver

Takže sme si vydýchli, komunizmus je za nami. To ale neznamená, že jeho myšlienky umreli spolu s ním. Tie prežívajú ďalej a prezliekajú sa do nových foriem a podôb tak, aby si našli svoje miesto aj v demokratických zariadeniach. Koniec koncov, sme svedkami návratu neo-marxistických, ľavicových a socialistických tendencií nielen v poskomunistických krajinách, ale aj v západných krajinách a v inštitúciách Európskej únie. Preto je boj týchto ideí stále aktuálny a ekonómovia zakorenení v myšlienkach klasických ekonómov ako bol Adam Smith by do neho mali neustále nasadzovať svoje argumentačné životy. Ale netreba sa obávať. Adam Smith k tomu ponúka solídnu muníciu - už bez mála 260 rokov. Vytvoril ju popri svojich argumentačných potýčkach s protekcionistickými Merkantilistami. Jej podstatou zostáva chápanie človeka a jeho dvoch kľúčových motivácií. Tá sebecká prináša trhovú efektivitu, tá altruistická zase kultúrnu evolúciu pričom kultúra zase spätne formuje altruizmus ďalších generácií. Nie začarovaný, ale priam čarovný kruh prosperity spoločnosti západnej civilizácie. Tak si ho nekazme, ale zveľaďujme.

Zoznam použitej literatúry

Knižné zdroje:

- 1) HOBBS T. 1651. *De Cive*.
- 2) LEIGHTON, W. A. - LOPEZ, E. J. 2012. *Madmen, intellectuals, and academic scribblers: the economic engine of political change*. Stanford University Press, 2012.
- 3) SMITH, A. 1759. *Teória mravných citov* (The Theory of Moral Sentiments).
- 4) SMITH, A. 1776. *Bohatstvo národov: Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov* (Wealth of Nations: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations).
- 5) ŠULEK P. 2011. *Vplyv krízy na zmeny v úverovej politike komerčných bank*. Ekonomická univerzita v Bratislave - Diplomová práca, 2011.
- 6) Sv. AUGUSTÍN. 1470. *Boží štát*.

Elektronické zdroje:

- 7) CASSIDY J.: *Forces of Divergence*. In: Newyorker [online]. 2014. [cit. 2018-18-11]. Dostupné na internete: <<https://www.newyorker.com/magazine/2014/03/31/forces-of-divergence>>.
- 8) COASE R. H. *Prize Lecture*. In: The Nobel Prize [online]. 1991. [cit. 2018-18-11]. Dostupné na internete: <<https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1991/coase/lecture/>>.
- 9) SMITH V. L. *The Two Faces of Adam Smith*, In: Southern Economic Journal [online]. 1998. [cit. 2018-18-11]. Dostupné na internete: <http://faculty.cbpp.uaa.alaska.edu/elhowe/ECON_F03/smith_97b.pdf>.